



שיעור מורינו הרב שליט"א

דברי תורה ודברי סופרים

אחד לחטאת ואחד לעולה
אנה לידו ושמתי לך

-קונטרס שבועי-

פרשת שופטים

תשע"ה

קובץ ל"ו (תקל"ז)

שנה י"ד



כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב מירסקי 7
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת שופטים

דברי תורה ודברי סופרים

(י"ח דרגות בין דאורייתא לדרבנן)

(אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם)

"על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך
תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (י"ז י"א).

הן ידוע לכל תינוק ותינוקת שמצוות התורה, הלכותיה, פרטיה ודקדוקיה חלוקים
לשני גדרים שונים, דאורייתא ודרבנן, ואין דין זה כדין זה, הלא ספיקא דאורייתא
לחומרא וספיקא דרבנן לקולא. אך שבתי וראיתי אחרי התבוננות יתירה, דבאמת
שמונה עשר גדרים המה החלוקים זמ"ז לא רק בגדרם אלא גם בחומרתם
ובהלכותיהם.

ונבאר בקצרה סוגיא גדולה זו שארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים.

הנה בכלל המצוות, האיסורים והדינים שהם מה"ת שלשה גדרים אף שכולם
מה"ת. דבר המפורש בתורה, דבר שנלמד מדרשה, והלכה למשה מסיני. ושלושת
אלה חלוקים בדינם:

א

דבר המפורש בתורה

הנה איתא בנדרים (ח' ע"א):

"ואמר רב גידל אמר רב האומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא זו - נדר
גדול נדר לאלהי ישראל. והלא מושבע ועומד הוא, ואין שבועה חלה על שבועה, מאי
קמ"ל, דאפי' זרוזי בעלמא, היינו דרב גידל קמייטא, הא קמ"ל, כיון דאי בעי פטר
נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית, משום הכי חייל שבועה עליה".

דברי תורה ודברי סופרים

וכתב שם הר"ן דאף דמילתא דפשיטא דחייב אדם ללמוד תורה לפי כחו מ"מ חלה השבועה, דמה דאין השבועה חלה על דבר מצוה אינו אלא במה דמפורש בתורה, עי"ש.

הרי לן דיש נפ"מ בין מה דמפורש בתורה למצוה שאינה מפורשת.

ועוד מצינו דדבר המפורש בתורה חמור מהנלמד מדרשה, לגבי מה שהתירו ביאה במקצת והתירו למצורע להכניס בוהן ידו לעזרה כדי להיטהר ולא התירו ביאת כולו, דביאת כולו מפורשת בתורה לאיסורא וכמ"ש "ואל המקדש לא יבא", משא"כ ביאת מקצת שלא למדו אלא מהיקש, כ"כ התוס' ביבמות (ז' ע"ב ד"ה ואמר).

ומצינו אף שאין מלקות אלא במה דמפורש ולא במה שנלמד מדרשה. ויסוד זה מפורש בדברי הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים (פ"ג ה"ו).

"העובד עבודת כוכבים מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה נאה ביותר, או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמים עובדיה שהיא מטיבה ומריעה, אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה... המגפף עבודת כוכבים והמנשק לה והמכבד והמרביץ לפניה והמרחיץ לה והסך והמלביש והמנעיל וכל כיוצא בדברי כבוד האלו עובר בלא תעשה שנאמר ולא תעבדם ודברים אלו בכלל עבודה הן, ואף על פי כן אינו לוקה על אחת מהן לפי שאינן בפירוש".

הרי דאף שעובר בלאו על הגיפוף והנישוק אינו לוקה לפי שאין איסורן מפורש.

ועיין עוד רש"י ברכות (כ"א ע"א) ד"ה שאינו טעון) ובמה שציין בגהש"ס לרש"י ב"מ (פ"ח ע"ב) ותוס' קידושין (ט"ו ע"ב), ואכמ"ל. וכבר כתב המבי"ט בהקדמה לקרית ספר דהמפורש בתורה חמור מן הנלמד מדרשה, עי"ש.

ומבואר מכל זה דדבר המפורש בתורה חמור לגבי כמה ענינים מהנלמד מדרשה אף שודאי גם הוא מה"ת.

(והנה ידוע מה שחידש הט"ז בשלשה מקומות דדבר המפורש בתורה להיתר אין חכמים יכולים לאסרו (עיין יו"ד סימן קי"ז ס"ק א', וחז"מ סימן ב' ד"ה תו איתא וע"ע ט"ז או"ח סימן תקפ"ח סק"ה), אך לכאורה אין זה ענין לדברינו הנ"ל. ובגוף דברי הט"ז עיין מש"כ במנחת אשר פסחים סימן פ"ח אות ט').

דברי תורה ודברי סופרים

ב

הנלמד מדרשה

מה שלמדו מדרשה או מי"ג מדות של תורה דשאני ממה שמפורש בתורה כמבואר, ומ"מ הוי מה"ת לכל דבר וספיקו לחומרא. ולדעת הרמב"ן עיקר לאו דלא תסור נאמר על מה שדרשו חז"ל בביאור מצוות דאורייתא, ועיין מה שכתבתי באריכות במנחת אשר דברים (סימן כ"ו).

ועיין בפמ"ג (פתיחה להל' טריפות ד"ה אמנם) שנסתפק לדעת הרמב"ם שהנלמד מי"ג מדות קרוי דברי ספורים אם ספיקם לחומרא, וע"ע בפתיחה כוללת (חלק א' אות י"ב). אך דבריו לכאורה צ"ע דכיון דמ"מ הנלמד מדרשה וי"ג מדות ודאי דאורייתא פשוט לכאורה דספיקו לחומרא וככל ספיקא דאורייתא. והפמ"ג סתר דבריו וכתב ביו"ד (א"א סימן ק"י ס"ק ס"ו ו') שם כתב דספיקו לחומרא, עי"ש.

והנה כתב המנ"ח (מצוה תצ"ו) דהנלמד מי"ג מידות חמור מהמפורש התורה דמלבד איסור המסויים יש בו גם לאו דלא תסור.

ומלבד שזה נסתר מכל הנ"ל גם אין הדברים מתיישבים על הלב. ונראה פשוט לענ"ד דאין חומרא בלאו דלא תסור אלא לגבי איסורים שהן מדרבנן, אבל אין לאו דלא תסור מוסיף חומרא לגבי איסור דאורייתא, דכל מהות הלאו דלא תסור בא ליתן תוקף לדברי חכמים כאילו דברי תורה המה, אבל מה יוסיף לאו זה למה שמה"ת ממש, וסברא זו פשוטה בתכלית.

ג

הלכה למשה מסיני

הן מצינו במשניות שיש הלכות שנמסרו למשה מסיני, עיין במס' עדיות (פ"ח מ"ז) ומס' ידים (פ"ד מ"ג) וכתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה דהלממ"ס הם ההלכות שאי אפשר להוציאן מסברא או מן המידות שהתורה נדרשת בהן, אלא משה קיבלן בסיני ומסרן לישראל.

הלממ"ס דאורייתא היא כמבואר במקומות רבים.

דברי תורה ודברי סופרים

בעירובין (י"א ע"ב) אמרו דג' מחיצות ברשות היחיד דאורייתא הם אף דהוי הלממ"ס כמבואר שם ברש"י.

וכך אמרו בנדה (ט' ע"א) דוסתות דאורייתא ופרש"י שם דהוי הלממ"ס.

וכך מצינו בסנהדרין (פ"ט ע"א) דקשר עליון בציצית הוי דאורייתא, אף דהוי הלממ"ס כמבואר ברש"י במנחות (ל"ט ע"א). (אמנם יש שאמרו הלממ"ס לאו דוקא, עיין נדה מ"ה ע"א שכל התורה הלכה למשה מסיני, ואכמ"ל).

אמנם נחלקו הראשונים בספק בהלממ"ס אם ספיקו לחומרא ככל ספיקא דאורייתא או לקולא, כספיקא דרבנן.

דעת הרמב"ן בספר המצוות (שרש א' ד"ה והנה בכאן ובשרש ב' ד"ה והנה הרב) דספיקו לחומרא וכ"ה בספר החינוך (מצוה רמ"ח), וכ"כ הריב"ש בשו"ת (סימן קס"ג) וכ"ה בבית יוסף (או"ח סוס"י ל"ב ויו"ד סימן רצ"ד).

אך הטור (ביו"ד שם) נקט שספיקו לקולא, כך פירש הב"י בדעתו אלא שהשיג עליו, וכך הבין הרמב"ן שם בדעת הרמב"ם, וכ"כ בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סימן קמ"ו) ובשו"ת שיבת ציון לבנו הגדול (סימן מ"ח), עי"ש.

ועיין עוד ברמב"ם הלכות שחיטה (פ"ה ה"ג)

"אף על פי שכולן הלכה למשה מסיני הן, הואיל ואין לך בפירוש בתורה אלא דרוסה החמירו בה, וכל ספק שיסתפק בדרוסה אסור, ושאר שבעה מיני טרפות יש בהן ספקין מותרים כמו שיתבאר".

הרי לן דהלממ"ס קל מהמפורש בתורה ולא החמירו בספיקו והרמב"ם לשיטתו בזה.

ועיין עוד בפירוש המשניות להרמב"ם בזבחים (פי"ג משנה ו', ק"י ע"א) שכתב דשיטת ר' אלעזר דהמנסך מים בחוץ בימי החג חייב אינו אלא משום דס"ל דניסוך המים הוי מה"ת וילפינן מקראי אבל אין הלכה כמותו משום דקיי"ל דניסוך המים הוי הלכה למשה מסיני.

דברי תורה ודברי סופרים

ותמה עליו בתוס' יו"ט שם דמה בין גזה"כ להלממ"ס, והלא אף הלממ"ס מה"ת הוא לכל דבר ולמה לא יתחייב בחוץ.

ונראה דהרמב"ם לשיטתו אף בהלכה זו, דאף דאכן פשוט דהלממ"ס הוי מה"ת מ"מ שאני ממה שנלמד מקראי כמבואר.

וחתני היקר האברך המופלא הרה"ג ר' בנימין ביינוש שליט"א העיר עוד בזה מדברי התוס' בזבחים (ה' ע"ב ד"ה הגה"ה) שכתבו לגבי מה שאמרו דאשם ששחטו סתם כשר לעולה וילפינן מקרא "הוא בהוייתו יהא" דהיינו מה שסופו עומד לעולה לאחר שיסתאב יפלו דמיו לנדבה שהרי הלכתא באשם שכל שבחטאת מתה באשם רועה. וכתבו בתוס' "ואין לחוש אי קאי קרא אהלכתא" דכה"ג מצינו עוד בכמ"ק, וכ"כ במנחות (ד' ע"ב ד"ה אשם).

אך בגליון הש"ס שם בזבחים ציין לדברי התוס' בנוזיר (ס"א ע"ב ד"ה ואימא) שכתבו היפך הדברים ד"אין סברא דליתי מיעוטא למעוטי דבר שאינו אלא הלכה למושה מסיני".

הרי שנחלקו בעלי התוס' אם מסתבר דקאי קרא אהלכתא, ולדברי התוס' בזבחים ומנחות דשפיר קאי קרא אהלכתא נראה דהלכתא הוי ככתוב בתורה ולא נחות ממנו, אבל לדברי התוס' בנוזיר דלא מסתבר דקאי קרא אהלכתא, לכאורה תואמים הדברים את שיטת הרמב"ם דאין גדר הלכתא כמו מה שנדרש מקראי, ודו"ק בכ"ז.

ד

סברא

הן מבואר פעמיים בש"ס שסברא דאורייתא, עד שאמרו למ"ל קרא סברא היא.

א. בכתובות (כ"ב ע"א) לגבי מה שאמרו שאדם נאמן במיגו דהפה שאסר הוא הפה שהתיר.

ב. בב"ק (מ"ו ע"ב) לגבי דין המוציא מחבירו עליו הראיה.

ומה שכתוב בנדה (כ"ה ע"א) דסברא בעלמא ענין אחר הוא כמו שביארתי במנחת אשר דברים (סימן ט"ו אות א').

דברי תורה ודברי סופרים

ושם ביארתי באריכות דאין סברא דאורייתא אלא בדינים ולא במצוות, ובדרך זו הסברתי דאף שאמרו חז"ל דברכות הנהנין מסברא ידענו דאסור לאדם להנות מעולם הזה בלי ברכה, מ"מ ברכות אלה מדרבנן המה ולא מה"ת, עי"ש באריכות דברינו ואכמ"ל.

ה - ו

דברי קבלה

הלכות רבות למדו חז"ל ממה שכתוב בנביאים ובכתובים ואלה קרויים דברי קבלה. כך כתב רש"י בב"ק (ב' ע"ב ד"ה דברי קבלה). וכך תנינן במשנה במס' תענית (ט"ו ע"א) "ובקבלה הוא אומר יקרעו לבבכם ואל בגדיכם" (יואל ב' י"ג).

ונחלקו הראשונים בדברי קבלה אם דינם כדברי תורה או כדרבנן.

כתב הרמב"ם בשורש הראשון בספר המצוות דדברי קבלה כדברי סופרים המה, וכל הכתוב בנביאים וכן מה שתקנו משה רבינו והנביאים שבאו אחריו הוי מדרבנן, דכל מה שלא נכתב ונתפרש מתורת משה אינו אלא מדרבנן.

והרמב"ן כתב (שם בשרש השני ד"ה וכן מ"ש הרב בעיקר הראשון) ושני דינים ושתי דרגות יש בד"ק. דאכן נכון הדבר לגבי מה שתקנו וכן לגבי מה שבא בדבריהם בדרך סיפור, אבל מה שציוו הנביאים מה"ת הוא. וז"ל הרמב"ן:

"אבל מה שכתוב בנבואה בדרך הצוואות כגון שמוזהירין על עשה ומתריין על ל"ת דבר תורה הוא. והענין הזה מפני שהוזהרנו בתורה אלה המצוות מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (שבת ק"ד ע"א) ידענו כי הבא בנבואה דבר תורה הוא או שהוא פירוש לפסוק של תורה או שהוא בידם הל"מ כמו שאמרו בגמר תענית (י"ז ע"ב) הא עד דאתא יחזקאל מאן אמרה אלא גמרא ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא".

הרי לדעת הרמב"ן כל מה שנכתב בדברי קבלה בלשון ציוו הוי מה"ת ממש.

ובפמ"ג (פתיחה כוללת ח"א אות י"ט) כתב כמעין פשרה בין שני הענקים התגוששים זב"ז, דכאשר הנביא דיבר להדיא בשם ה' כגון במצוות עונג וכבוד שבת

דברי תורה ודברי סופרים

שאמר "כי פי ה' דבר" (ישעיהו נ"ח י"ג – י"ד) או כגון "כה אמר ה'" לגבי הלבשת הערום (ישעיהו נ"ז ט"ו – נ"ח ז') הוי מה"ת ולא בשאר ציונים שבנביא, עי"ש.

והנה בשו"ע או"ח (סימן תרצ"ו ס"ז) איתא שאונן מותר לו לאכול בשר בפורים, דמצוות שמחת פורים דהוי מה"ת דוחה אבילות דיחיד דהוי מדרבנן, הרי דעת השו"ע דדברי קבלה הוי מה"ת.

וכ"כ הט"ז (סי' תרפ"ז ס"ק ב') דמקרא מגילה הוי מה"ת ולפיכך דוחה תלמוד תורה ועבודת הקרבנות, והט"ז הסתמך על דברי הבית יוסף בסימן תקנ"ד דצום גדליהו ושאר שלשת הצומות מה"ת המה, דדברי קבלה הוי כדברי תורה, עי"ש.

ומאידך כתב הרשב"א במגילה (ה' ע"ב) בשם הרמב"ן דספיקו לקולא וכ"כ הריטב"א שם (ד"ה גופא) וכ"ה בשו"ת הרשב"ש (סימן שצ"ז) ובנודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן קמ"ו ובאה"ע סימן ח') עי"ש. אך בהעמק שאלה לשאלות (שאלתא ל"ה סק"ב) הוכיח שדעת רב אחאי גאון דספק ד"ק לחומרא.

והנה רש"י בתענית (ט"ו ע"א ד"ה ובקבלה) הביא בשם "תוספות מאן דהוא" דאין גדר דברי קבלה אלא במה שנכתב בנביאים בלשון ציווי והוראה ולא במה שכתוב כסיפור דברים אף שיש ללמוד ממנו מוסר והוראה.

אך בשו"ת חות יאיר (סימן ט') דחה את הדברים בתוקף וכתב שהם שיבוש גדול ונכתבו ע"י תלמיד טועה, עי"ש.

ומ"מ מבואר שלדעת הרמב"ן מחד, תוס' מאן דהו מאידך והפמ"ג בדרכו יש דברי קבלה שהם כדברי תורה ויש ד"ק שאינם כדברי תורה אלא כדברי סופרים.

ז

הנביאים והכתובים

הנה אף שכתב רש"י (בב"ק כנ"ל) שדברי הנביאים והכתובים דברי קבלה המה, בשו"ת חות יאיר (סימן ט') כתב להוכיח שאין דברי קבלה אלא דברי הנביאים בלבד, וחמורים הם דברי הנביאים מהכתוב בכתובים, אף דודאי דברי הכתובים חמורים מדברי סופרים.

דברי תורה ודברי סופרים

והביא מהמבואר במס' סופרים (פי"ח הלכה ג') שדברי נביאים הוי "דברי קבלה" והכתובים הם "דברי קדושה", ועוד הביא מש"כ רש"י (חולין קל"ז ע"א) שדברי נביאים הוי דברי קבלה משום שקבלו דבריהם ברוח הקודש, עי"ש.

ולשיטתו חלוקים דברי הנביאים מן הכתובים ולאן בחדא מחתא מחתינן להו.

ח

אסמכתא

כתב הריטב"א בר"ה (ט"ז ע"א):

"והא דקאמר אמר הקדוש ברוך הוא 'אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות', משום דאע"ג דפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה תורה זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכיות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל מפסוק והיה לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכיות (עי' לקמן ל"ב א'), ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראיה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום".

וחידוש גדול חידש בזה דאסמכתא אינו גדר מקרי ומלאכותי, אלא פירוש של כונת התורה, וכעין דאורייתא היא, ואת הדעה שאסמכתא אינה אלא כשאר איסור דרבנן קרא דעת מינות.

דברי תורה ודברי סופרים

אך כבר הארכתי במנחת אשר (מועדים ח"א סימן ז' אות ז') להוכיח מדברי רבים מן הראשונים ובראשם אדוננו הרמב"ם ובעלי התוספות שנקטו כשיטה זו שהריטב"א דחה בתוקף. ונלאיתי לחזור על הדברים.

ומ"מ כתבתי שם באריכות להראות פנים לכאן ולכאן מדברי חז"ל והראשונים ובמה שנחלקו באסמכתא אם ספיקו לחומרא או לקולא. ומ"מ לשיטת הריטב"א וסייעתיה חמורה אסמכתא משאר דרבנן וקרובה לדין דאורייתא.

והנה מצינו עוד בש"ס "הלכתא נינהו ואסמיניהו אקרא" (סוכה כ"ח ע"א ונדה ל"ב ע"א). הרי שהסמיכו על המקראות גם הלכה למשה מסיני ולא רק דברי סופרים.

ולדברי הריטב"א צ"ע, דלכאורה הוי תרתי דסתרי, דכל עצם המושג בהלממ"ס הלא הוא שאין לו מקור בתורת משה אלא נמסר למשה רבינו מפי הגבורה. ולהבנת הרמב"ם וסייעתיה ניהא דכשם שהסמיכו דברי סופרים על מקראות שבתורה לסימן ולזכרון כך גם בהלממ"ס.

וצ"ל לשיטת הריטב"א דאכן שני גדרים ושני דינים יש בזה ובהלממ"ס מודה הריטב"א דאין זה אלא לסימנא, ולא כתב מה שכתב אלא באסמכתא של דברי סופרים.

אמנם יש ליישב בדוחק דאף בהלממ"ס להסמיכו אקרא יש לפרש בדרכו של הריטב"א, ועדיין צ"ע.

ט

נמסר הדבר לחכמים

במנחת אשר דברים (סימן כ"ז) כתבתי באריכות גדולה לבאר יסוד גדול בתורה, דיש שלא מצינו בתורה שבכתב אלא כללה של מצוה, עשה או ל"ת, והתורה מסרה לחכמים לקבוע פרטיה ודקדוקיה, וכל כה"ג דברי חכמים כעיקת ד"ת המה.

ובדרך זו ביארנו דיני מלאכה בחול המועד, דיני הדר בארבעת המינים ועוד סוגיות רבות בתורה.

ויסוד הדברים מצינו בשתי סוגיות בש"ס:

דברי תורה ודברי סופרים

א. בחגיגה (י"ח ע"א) בענין מלאכת חוה"מ "הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת".

ב. בבכורות (כ"ו ע"ב) בהא דישראל חייב לטפל בבכור שנולד בעדרו, בבהמה דקה ל' יום ובבהמה גסה חמישים יום ואמרו בגמ' "ואימא שיתין, לא מסרן הכתוב אלא לחכמים".

ועיין שם מה שביארתי בזה באריכות, ואכמ"ל.

,

נגרר אחר המצווה

במנחת אשר בראשית (סימן מ"ד אות ד') ביארתי יסוד גדול ומחודש שמצינו בתורת הרמב"ם, דיש במצוות התורה עיקר וטפל בגוף המצווה.

דהנה כתב הרמב"ם בסהמ"צ לגבי מצות אכילת קדשים (מצות עשה פ"ט):

"ומבואר הוא שמצוה זו מיוחדת בזכרי הכהנים ואין הנשים חייבות בה. כי קדשי הקדשים שבא בהם זה הכתוב לא תאכלנה אותם הנשים. אמנם שאר הקדשים כלומר קדשים קלים הנה הם ייאכלו לשני ימים ולילה אחד, זולת תודה ואיל נזיר שהם ליום ולילה עד חצות ואף על פי שהם קדשים קלים, ותאכלנה הנשים גם כן אלו הקדשים הקלים. ואכילתם גם כן היא נגררת אחר המצווה. וכן גם כן התרומה הנה אכילתה נגררת אחר המצווה. אבל אין אכילת קדשים קלים ותרומה כמו אכילת בשר חטאת ואשם. שאכילת הבשר הזה מן החטאת ומן האשם בה תשלם כפרת המתכפר כמו שבארנו ובו בא לשון הציווי באכילה, מה שלא בא בה לא בקדשים קלים ולא בתרומה, ולפיכך היא נגררת במצווה והאוכל אותה עושה מצווה".

הרי לן הגדרה מחודשת ומופלאה, דאף דעיקר מצות אכילת קדשים אינה אלא בקדשי קדשים הנאכלים לכהנים, גם אכילת הבעלים בקדשים קלים וכהנים בתרומתן, נגררת אחרי המצווה.

וכיוצא בדברים הבאתי מכמה מקורות בדברי הרמב"ם בין במצוות עשה ובין בל"ת. ומצינו גדר זה במצ"ע דשמחת יו"ט ובלאוין דבל תשחית ואיסורי הנאה

,

דברי תורה ודברי סופרים

שבתורה, עי"ש. ומדבריו למדנו שאין לוקין אלא על המפורש בלאו, ולא על מה שנכלל בו עוד.

ויסוד זה דומה קצת למה שנתבאר לעיל (אות א') דאיסור המפורש בתורה חמור ממה שנלמד מדרשה או מהלממ"ס, אלא שישם מדובר במצוות חלוקות, וכאן מדובר במפורש וטפל במצוה זו גופא, ואפשר שזה גם כונת הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים (פ"ג ה"ו) שהבאנו לעיל באות א', עי"ש ודו"ק.

יא

רצון התורה

במנחת אשר (דברים סימן נ"א) כתבתי באריכות דמלבד תרי"ג מצוות שבתורה ישנם ענינים רבים שלמדו חכמים מפרשיות התורה שלא נאמרו בלשון ציווי או מתוך המוסר שבמצוות התורה. וכל אלה רצון התורה המה והם דאורייתא אלא שאין בהם מצוות עשה ולא מצוות ל"ת.

ומקור עיקרי ליסוד זה ממה שאמרו חז"ל (ב"מ ל"ב ע"ב) צער בע"ח דאורייתא אף שאין בו לא עשה ולא ל"ת, עי"ש

ויסוד הדברים למדנו מדברי הרשב"א (יבמות ו' ע"א) לגבי כבוד אב ואם, דאף שעיקר המצוה אינה אלא למלאות צרכיהם וכמ"ש מאכילו משקהו וכדו', מ"מ יש מצוה לעשות רצונם בכל דבר וזה רצון התורה אלא דבזה לא שייך לומר עשה דוחה ל"ת, עי"ש.

ובמנח"א שם כתבתי בזה אריכות גדולה ולא רציתי לחזור על הדברים.

יב - יג

דרבנן שעיקרו מה"ת

הנה במקומות רבים מצינו דברים שאסרו חכמים אלא שישורש האיסור יש לו מקור בתורה, וכן מצוות שתיקנו חכמים אלא שהסמיכו דבריהם על מצוה מפורשת, ונביא דוגמא לדבר במצוות עשה ובמצוות ל"ת.

דברי תורה ודברי סופרים

כתב הרמב"ם בהל' אבל (פי"ד ה"א) דביקור חולים והכנסת כלה מצוות מדברי סופרים הם וכולם בכלל ואהבת לרעך כמוך, עי"ש.

הרי לן דמחד גיסא מצוות אלה דרבנן הן, ודברי סופרים נקראו, אך שורשן במצות התורה דואהבת לרעך כמוך. ועיין מש"כ בזה במנחת אשר ויקרא (סימן מ"ג אות א').

וכך מצינו דברים רבים שאסרו חכמים משום סכנה כמו הגילוי ומדרבנן הם, אף שיסודן במצות התורה דהשמר לך ושמור נפשך מאוד. ובמנחת אשר דברים (סימן ז' אות א') הארכתי בסוגיא זו, משם תקחנו.

וכך במקומות רבים, וחמורים הם מדרבנן שאין לו עיקר מה"ת.

ועוד גדר מצינו בזה דמצוה שבעיקרה הוי מה"ת אלא דבזמן הזה שהבית חרב הוי מדרבנן, הוי עיקר מה"ת וחמור יותר ממצוה שעיקרה מדרבנן.

כך כתבו התוס' בעירובין (ל"ב ע"א ד"ה תאנים) לגבי מה דסמכין אחזקה שליוח עשה שליחותו רק בדרבנן ולא לגבי דאורייתא וגם בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת יש להחמיר, וכך כתבו עוד (שם ל"ז ע"ב ד"ה מאן) לגבי מה דקיי"ל בדרבנן יש ברירה דביש לו עיקר מה"ת אין ברירה, עי"ש. וכיוצא בזה מצינו במקורות רבים מספור בדברי הראשונים במרחבי הש"ס.

וכיוצא בזה בסגנון אחר כתבו הראשונים דאיסור חמץ בשעות דרבנן חמור מאיסור דרבנן בעלמא.

ומשו"כ נפסק באבן העזר (סימן כ"ח סעיף כ"א) דהמקדש באיסורי הנאה דרבנן מקודשת, אבל המקדש בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת כגון חמץ גמור בשעות דרבנן או חמץ דרבנן בשעות דאורייתא הוי ספק קידושין, עי"ש.

וכבר מצינו שהחמירו בספיקא דרבנן שיש לו עיקר מה"ת, כ"כ הרשב"א במשמרת הבית (בית ב' שער ג', ע"ח ע"א) וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן קל"א) וכ"כ מהר"י אלגאזי בקהילות יעקב (סימן ר"ל) ובהקדמה לספרו ארעא דרבנן.

הרי לן גם בהלכה זו דרבנן שיש לו עיקר מה"ת חמור מדרבנן בעלמא. ושתי גדרים שונים בגדר דרבנן שיש לו עיקר מה"ת.

דברי תורה ודברי סופרים

יד - טו

דברי סופרים

גזירות מצוות ותקנות

הנה פשוט דדברי סופרים קלים מדברי תורה, אך מ"מ מצינו שהחמירו בדבריהם יותר משל תורה משום שצריכים חיזוק. (עיין תענית י"ז ע"ב ור"ה י"ט ע"א), נחלקו הרמב"ם והרמב"ן בלאו דלא תסור אם ניתנה בכל איסור דרבנן או לא, והארכתי בזה במנחת אשר דברים (סימן כ"ו), עי"ש.

ומ"מ אמרו בגמ' (שבת כ"ג ע"א) דמברכין על נר חנוכה ואומרים וצונו "והיכן ציונו מלא תסור".

והנה הארכתי במנחת אשר (פסחים סימן פ"ו אות א') שכל דברי חכמים כלולים בשלשה גדרים. גזירות, מצוות ותקנות. ואף שכולם שווים לטובה כולם אהובים וכולם ברורים, וכולם מרועה אחד ניתנו, מ"מ שאני גזירות ממצוות ותקנות, ורק כשבאו חכמים לעשות סייג לתורה להרחיק את האדם מן העבירה יש כח בידם לומר דמי שמקיים מצוה דאורייתא שלא לפי תקנתם לא עשה מצוה כלל ואף דאורייתא אין בידו.

ויסוד הדבר במה שמצינו בחז"ל שני מקורות שונים במה שנצטוונו לשמוע בקול חכמים. בשבת (כ"ג ע"א) אמרו לגבי נר חנוכה "והיכן ציונו מלא תסור". וביבמות (כ"א ע"ב) לגבי שניות דעריות הביאו את הכתוב "ושמרתם את משמרתי, עשו משמרת למשמרתי". ונראה דרק כשבאו לעשות משמרת למשמרתה של תורה יש בידם לעקור דברי תורה ולא במצוות ותקנות, עי"ש מה שנתבאר בזה באריכות.

ועיין עוד בתוס' (עבו"ז כ"ב ע"א) דכשגזרו גזירה מחשש שיעברו על דאורייתא הוי כיש לו עיקר מה"ת. ולפי"ז יש טעם נוסף להחמיר יותר בגזירות מאשר במצוות ותקנות, וכבר נתבאר לעיל (אות י"א) דיש חומרא בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת.

הרי לן דמבחינה זו חמורות הגזירות מן המצוות והתקנות.

דברי תורה ודברי סופרים

טז - יז

מצוות מדברי סופרים שאין מברכים עליהן

הנה מבואר להדיא דמברכין על מצוות דרבנן, ונצטוונו עליהן בלא תסור כמבואר, מ"מ יש מן הראשונים שחידשו דיש מצוות דרבנן שלא מברכים עליהן.

וחידוש זה מצינו בשני תחומים שונים:

א. מצוות שתיקנו משום חשדא.

הנה מבואר במס' שבת (כ"ג ע"א):

חצר שיש לה שני פתחים צריך להדליק בשניהם משום חשדא. וכתב שם הר"ן לחדש דכיון שאין זה אלא משום החשד לא מברכין על הפתח השני, אף אם לא כיוון בברכתו לפוטרה.

ובמנחת אשר מועדים (ח"ב סימן י"א) כתבתי ליישב קושית האחרונים מבן פקועה שמברכים על שחיטתו, עי"ש ואכמ"ל.

ומ"מ כדברי הר"ן נפסק גם ברמ"א (או"ח סימן תרע"א ס"ח), עי"ש.

ב. כבר הארכתי במק"א לבאר דעת הרמב"ם (פ"ח מחמץ ומצה ה"ח) דאין מברכין על הכורך בליל ט"ו דפסח משום שאין הכורך אלא זכר למקדש, וכמ"ש שם רבינו מנוח דכיון שאינו אלא זכר בעלמא לא מברכין. (ולא כשיטת הטור והשו"ע בסימן תע"ה ס"א דברכת המצה והמרור פוטרת את הכורך, עי"ש).

וכך כתב רבינו ירוחם (נתיב ה' ח"ד) שאין מברכים בספירת העומר על ספירת השבועות כיון שאין ספירה זו אלא משום זכר למקדש, ואין מברכין על מצוה שאינה אלא משום זכר, כשם שאין מברכים על הכורך.

וגם בזה דנתי במק"א במה שיש לתמוה עליו מגמ' מפורשת בסוכה (מ"ד ע"א) דלולב כל שבעה זכר למקדש הוא ופשוט שמברכין על לולב כל שבעה, ואכמ"ל.

דברי תורה ודברי סופרים

ומ"מ חזינן שיש מן הראשונים שחידשו דבשני תחומים אלה מצוות שתיקנו משום זכר או משום חשד אין ברכה.

ואפשר שיש יסוד משותף לשני גדרים אלה והצד השווה שבהן שאין מצוות מצד העצם לכשעצמו אלא משום הרואין. לטב ולמוטב, במצוות שתיקנו משום זכר למקדש כל ענינן שעל ידי ראייתם יהיה זכר למצוות שנהגו במקדש, ומאידך אלה שתיקנו משום חשדא כל עיקר ענינם בחשש מראית עין וחשד. וכיון שאין מצוות אלה מצד מהותן ועצמן לא תיקנו בהן ברכה.

ואף שפשוט וברור לכל מי שיש לו מוח בקדקדו דלאו הא בהא תליא, ומר אמר חדא ומר אמר חדא, ולא הרי זה כהרי זה, מ"מ נראה דיש בהם צד השווה שיש בו כדי ליתן טעם מה בין אלה שאף הם מצוות שבחובה לשאר כל מצוות דרבנן, ודו"ק בזה בעומקן ופשטותן של הדברים.

יה

תורת המנהג

הן הארכתי במק"א בתורת המנהג, ובדברי הגמ' (פסחים נ' ע"ב וחולין צ"ג ע"א) דיסוד החיוב לנהוג לפי המנהג בספר משלי (א' ח') "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן", אך מ"מ פשוט דאין חומרת המנהג כחומר האיסורים שאסרו חז"ל והמצוות שתיקנו, וכבר נחלקו הראשונים אם מברכין על המנהג, ועוד הארכתי לדון אם יש לא תסור במנהגים.

והארכתי בזה אך נלאיתי לחזור על הדברים ועוד חזון למועד.

הרי לן שמונה עשר גדרים חלוקים בדרגות החומרא שבין דאורייתא לדרבנן. שבעה עשר כמגין טוב כי טוב שכרה מכל סחורה, והקב"ה יצילנו משגיאות ויאיר עינינו באור תורתו.

אחד לחטאת ואחד לעולה

אחד לחטאת ואחד לעולה

הן רמזים רבים מצינו בספרי הקודש לחודש אלול, ובפרי עץ חיים לרבינו האר"י הקדוש (שער ר"ה פ"א) כנגד הכתוב "אחד לחטאת ואחד לעולה". ועוד כתב שם שאותיות אלול ר"ת "אני לדודי ודודי לי".

ויש מקום לטעות כאילו דורשי הרשימות פתחו ספר התנ"ך ועברו מפרק לפרק עד שמצאו פסוקים שיש בהם רצף של אותיות א ל ו ל וקשרו להם כתר של חודש אלול.

אך באמת פשוט הדבר, דרמזים אלה יש בהם הארה עמוקה במהותו וענינו של חודש אלול.

מחד גיסא מתקשר חודש אלול בתודעה שלנו עם אימת יום הדין.

מסופר על עמוד המוסר הגר"י סלנטר שבבית מדרשו נפלה אימה גדולה על כל בני הקהילה בשבת מברכים אלול כאשר הכריזו על ראש החודש.

וכבר כתב רבינו יונה בספר היראה (אות שכ"ז):

"משנכנס אלול עד מוצאי יוה"כ יהא חרד וירא מאימת הדין".

אמנם אין זה אלא בהנהגה למעשה, וכי איך נוכל שלא לירא מאימת הדין, אך בפנימיות חודש אלול כל כולו רחמים וחסד.

וכן כתב הנודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ל"ב) בתשובה לשאלה האם אבל ראוי שיהיה שליח ציבור בחודש אלול, דהלא אין האבל עובר לפני התיבה בר"ה ויוה"כ משום שהימים ימי דין ומשפט המה, וכתב הנוב"י דימי אלול לא ימי דין המה, אלא ימי רחמים. וז"ל:

"מה ענין ימי דין לימי אלול ואפילו ימי הסליחות

אחד לחטאת ואחד לעולה

שקודם ר"ה אינם ימי דין אדרבה ימי רחמים ורצון והם ארבעים יום אחרונים שהיה משה רבינו בהר ונתרצה לו הקדוש ברוך הוא ובר"ה הוא שמתחיל הדין ואומרים המלך הקדוש".

(ועיין בזה בשו"ת תשורת שי ח"א סימן תקל"א).

חודש אלול כולו רחמים, מתנה טובה שנתן הקב"ה לכלל ישראל באהבתו, כדי לרצות פני מלך טרם בואו לשפוט את כל באי עולם.

וזה עומק הרמז "אני לדודי ודודי לי" הלא פסוק זה בשיר השירים מקומו (ו' ג') וספר זה כל כולו משל לאהבה העזה שבין קוב"ה לכנסת ישראל, וכמ"ש הרמב"ם (פ"י מהל' תשובה ה"ג).

וזה גם פשר הרמז "אחד לחטאת ואחד לעולה". קודם חטאת ואח"כ עולה, וכך אמרו בזבחים (ז' ע"ב):

"א"ר שמעון חטאת למה באה, למה באה, לכפר. אלא למה באה לפני עולה, לפרקליט שנכנס, ריצה פרקליט, נכנס דורון אחריו".

הרי שחטאת קודם לעולה כי החטאת בא לרצות פני המלך והעולה שכולו כליל וכולו לגבוה הוא הדורון.

וכבר כתבתי במק"א (מנחת אשר שיחות מועדים ח"א מאמר פ"ב) דמטעם זה מקדימין לתפילת העמידה את הפסוק "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך", שהרי פירש רש"י (תהלים נ"א י"ז) "אדני שפתי תפתח - מחול לי ויהי לי פתחון פה להגיד תהלתך".

כאשר מתייצב אדם בתפילה לפני הקב"ה לבקש על נפשו ועל נפש ביתו, חרדה נופלת עליו, וכי ראוי אני לעמוד לפני המלך, ומשו"כ מקדים הוא בקשה זו, ה' מחול לעוונתי קבל את ריצויו של הפרקליט, כדי שיהיה לי פתחון פה לפניך להביא את הדורון.

אחד לחטאת ואחד לעולה

וזה תמציתן של ימי האלול, ימים אלה ימי רחמים המה בהם באים
אנו לרצות את הקב"ה כדי שיהיה לנו פתחון לפניו בימי הדין והמשפט,
וזה שנרמז שאלול ר"ת אחד לחטאת ואחד לעולה, כשם שהחטאת בא
לרצות לפני הקרבת העולה, כך ניתנו ימי אלול לרחמים ולריצוי לפני
עשרת ימי תשובה שהם ימי הדין והמשפט.

אחד לחטאת ואחד לעולה

אנה לידו ושמתי לך

הן אחד הרמזים לחודש אלול שגילה האר"י החי ברוח קדשו (פרי עץ חיים שער ראש השנה פ"א) שאלול ר"ת "אנה לידו ושמתי לך" וכדרכו בקודש סתם ולא פירש את הדברים.

ונראה בעניי עומק הדברים.

דהנה כבר נתחבטו רבותינו הראשונים אבירי הדעת והמחשבה במה שנראה כסתירה בין ההשגחה הפרטית ובחירה החפשית. מחד גיסא נצטוונו "ובחרת בחיים" (דברים ל' י"ט) הרי שבידינו הבחירה, ומאיך מיסודות האמונה שאין אדם "אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה" (חולין ז' ע"ב).

וכבר נדרש הרמב"ם לשאלה זו (הל' תשובה פ"ה ה"ה) וכתב:

"שמא תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש

אחד לחטאת ואחד לעולה

ברוך הוא כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקדוש ברוך הוא מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו".

ועל דבריו יצא קצפו של הראב"ד בעל ההשגות:

"א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה, ואף על פי שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כידיעת האצטגנינים שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו של זה והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות אלא שנתן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה, וכל זה איננו שוה".

וכבר הארכתני בסוגיא זו במק"א (מנחת אשר שיחות מועדים ח"א מאמר פ"א אות ז').

אך זאת נדע דעל אף שבעומק האמת כל המעשים נגזרו מראש

אחד לחטאת ואחד לעולה

ומקדם, האדם נידון ונשפט לפי כוונתו ורצונו. ובאמת זה הנראה בכונת הרמב"ם שם.

וכבר הקדים את הרמב"ם התנא הגדול רבי עקיבא בן יוסף באבות (פ"ג משנה ט"ו) ואמר: "הכל צפוי והרשות נתונה".

והרמב"ם בפירושו למשנה שם נתפעל מעומקו של מאמר זה וכתב: "זה המאמר כולל דברים גדולים מאד, וראוי זה המאמר שיהא לרבי עקיבא".

יסוד הדברים אין האדם נשפט על המעשים אלא על הרצון והבחירה, וזה גם יסוד התשובה. ומרחמי שמים שהחוטא יכול לשוב בתשובה וכאשר מתחרט הוא על העבירה שבידו כאילו נעקר הרצון ובטלה הבחירה למפרע. ומכיון שבטל הרצון, שוב המעשים לכשעצמן כאילו נגזרו מראש בהשגחה עליונה ואינו נענש עליהם.

ודבר זה מחסדי הבורא כפי שכתבו רבינו יונה בשערי תשובה (שער א') והמסילת ישרים (פ"ד) דמשורת הדין איך יהיה ביד האדם לבטל רצונו למפרע.

וזה סודן של דברים וסודו של חודש אלול "והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום", דלאחר שחזר בתשובה נחשב כאילו כפוי היה במעשה העבירה וה' אינה לידו וכיון שכן הו"ל כאילו לא עבר עבירה מעולם.

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן מוה"ר יוסף דוד ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז

הר"ר דוד הגר הי"ו

לזכר אנג'לס